

УДК 37(09)

РАДУЛ Валерій Вікторович –
 доктор педагогічних наук, професор,
 завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
 Центральноукраїнського державного
 педагогічного університету
 імені Володимира Винниченка
РАДУЛ Ольга Сергіївна –
 доктор педагогічних наук, професор,
 завідувач кафедри педагогіки
 дошкільної та початкової освіти
 Центральноукраїнського державного
 педагогічного університету
 імені Володимира Винниченка
 e-mail pednauk@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ВІТЧИЗНЯНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глобалізаційні процеси, що відбуваються нині, приводять до все більшої уніфікації вчених звань і наукових ступенів у європейських країнах, хоча кожна з них має певні особливості, зумовлені історичним соціально-економічним розвитком. Про те, які були вчені ступені і наукові звання у вітчизняних університетах і як можна було стати викладачем піде мова у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення і розвиток педагогічної освіти у ХІХ – на початку ХХ століття досліджували вітчизняні науковці, з-поміж яких: Д. Багалея, А. Буравченков, А. Долинський, Р. Еймонтова, В. Замлинський, О. Радул, М. Халанський, Л. Шакірова, Г. Щетініна. Зміст нашого дослідження у певній мірі доповнює вже виконані наукові розвідки та висвітлює формування якісного складу викладачів вітчизняних університетів зазначеного періоду.

Мета статті – дослідити формування викладацького складу вітчизняних університетів у ХІХ – на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що на сьогодні відсутні окремі дослідження із проблеми формування викладацького складу у вітчизняних університетах. Проте існують узагальнювальні праці з історії вищої освіти загалом [7; 14; 15] та окремих університетів, переважно присвячених ювілейним датам [1; 2; 3; 4; 5; 12 та ін.].

Викладацький склад вітчизняних університетів, правила щодо надання ступенів та обрання на викладацькі посади визначалися статутами. Упродовж ХІХ ст. було прийнято 4 статути. За статутами 1804, 1835 років до викладачів належали ординарні (штатні) та екстраординарні (позаштатні) професори, ад'юнкти, лектори, прозектори і вчителі мистецтв. За статутом 1863 р. виникають

посади доцентів і приват-доцентів (позаштатних). Статут 1884 р. скасовує посади штатних доцентів.

Екстраординарним професором міг бути вчений, який за віком ще не міг бути ординарним професором, але вирізнявся обдаруваннями, науковими заслугами. Як і ординарний, він повинен був мати ступінь доктора наук. Ад'юнкти допомагали професорам і замінювали їх під час відсутності. Зазвичай, вони читали лекції з деяких дисциплін певної кафедри, керували практичними заняттями студентів. Звання доцента присвоювалося особам, які мали хоча б ступінь магістра. Лектори викладали іноземні мови. На медичному факультеті викладання інколи покладалося на прозекторів і навіть на лаборантів.

Згідно статутів основними науковими ступіннями були кандидат, магістр і доктор. За новими правилами 1819 р. був доданий ступінь «дійсний студент» [7; 2, с. 58].

В університетах працювали вітчизняні і закордонні викладачі. Більшість професорів початку ХІХ ст. отримала ґрунтовну наукову підготовку в університетах, духовних академіях, Головному педагогічному інституті (заснованому у 1816 р.). У статті зупинимося на тому, як можна було стати викладачем університету.

Ступінь кандидата можна було отримати після письмових і усних іспитів, Письмовий іспит полягав у написанні твору на запропоновану факультетом тему. Для усного випробування шляхом жеребкування обиралися два питання.

Згідно зі статутом 1804 р. при вітчизняних університетах створювалися педагогічні інститути, випускники яких ставали вчителями гімназій і училищ, а також викладачами вищої школи. Основний контингент цих інститутів становили 12 штатних кандидатів – студенти, які

закінчили університетський курс та пройшли спеціальні випробування і мали бажання залишитися в ньому для продовження науково-педагогічних занять. Вони приймалися Радою університету за рекомендацією професорів, інспектора і директора Педагогічного інституту. Це були переважно державнокошті студенти, які навчалися за рахунок університету і після закінчення навчання зобов'язувалися пропрацювати вчителями упродовж 6 років.

Кандидати, які провчилися три роки та під час випробувань виявили достатній рівень знань і необхідні вміння навчати інших, отримували магістерський ступінь та залишалися в університеті. Вони могли викладати студентам-кандидатам, а за рішенням Ради університету і студентам в аудиторіях [8, р. XII].

Статут не регламентував організацію і порядок навчання кандидатів і магістрів, цим питанням займалися на свій розсуд директор пединституту і Рада університету. Зазвичай, це було навчання за індивідуальними планами. Воно полягало у поглибленому вивченні під керівництвом професора і власних досліджень праць видатних учених за обраними розділами; проведенні занять зі студентами (читанні спеціальних курсів або повторення пройденого); викладанні в гімназії своїх дисциплін [13].

На українських землях Російської імперії педагогічні інститути були відкриті при Харківському (1811) та Київському (1834) університетах. Заняття в Харківському педагогічному інституті відбувалися двічі на тиждень (у середу і суботу). Першим директором інституту став німецький учений, професор Христовор Роммель.

Для здобуття двох вищих наукових ступенів – магістра і доктора – статутом 1804 р. передбачалися публічні іспити та певна процедура: «из определенного числа написанных и хранимых втайне вопросов, относящихся до каждой особенно науки, к Отделению [факультету] принадлежащей, выбираются по жребию два вопроса для Магистра и четыре для Доктора, кои они должны решить основательно и подробно. За сим следует произвольное словесное испытание в других предметах, назначаемых экзаменаторами. Потом должны они решить письменно такое же число и также по жребию выбранных вопросов и в присутствии Члена Отделения в удобном месте...» [8, с. 426]. До цих іспитів у деяких науках (наприклад, хімія, медицина) додавалися й практичні дослідження. Усі вони відбувалися латиною і лише інколи, за проханням пошукувача, російською мовою.

Окрім того, для здобуття ступеня магістра

протендент повинен був прочитати одну публічну лекцію, а для здобуття ступеня доктора – три лекції поспіль з предметів, призначених Відділенням (факультетом) та подати дисертацію для захисту у публічному Зібранні. Якщо ж більшості голосів поданий твір «не удостоювався поваги», то повторне випробування на факультеті могло відбутися лише через рік. Дату публічного захисту дисертації визначала Рада Університету (її утворювали професори) після подання факультету про успішні попередні випробування. Обов'язковою умовою публічного захисту був виступ трьох опонентів – професорів (по старшинству) того ж факультету [8].

Із кращих магістрів, які вирізнялися успіхами у науках і моральній поведінці, Рада університету при повному зібранні всіх членів раз у два роки обирала двох для вдосконалення освіти за кордоном. На це, згідно статуту, виділялися і кошти. Освітні мандрівки продовжувалися два роки, під час яких магістри удосконалювали знання, раз у три місяці звітувалися Раді університету, та по поверненні давали загальний звіт. Про важливість такої підготовки засвідчує той факт, що за кордоном магістри опікувалися російськими послами або представниками посольств [8].

Магістри, які прослужили в університеті не менше трьох років, за рішенням Загальних Зборів могли стати ад'юнктами, у разі вакантних місць та іспитів. Ад'юнкти викладали в Педагогічному інституті, з дозволу Ради – і в університетських аудиторіях, а у разі хвороби професора або його закордонного від'їзду – могли продовжувати лекції. Чотирьох найкращих із 12 ад'юнктів Рада Університету голосуванням обирала в екстраординарні професори. Це рішення після подання Попечителя навчального округу ухвалював Міністр Народної освіти [8].

Хоча кількість професорів та ад'юнктів чітко визначалася статутами для кожного університету, однак передбачалося, що якщо трапиться нагода отримати якогось обдарованого вченого (іноземного або вітчизняного), який вирізняється науковими здобутками, працями, то дозволялося обійняти посаду ад'юнкта за рішенням Ради, Попечителя і Міністра [8, с. 417].

За правилами 1819 р. дійсними студентами могли стати ті випускники, які пройшли повний курс наук по факультету і склали відповідні іспити. Кращі з дійсних студентів, які подали письмовий твір (наукове дослідження), отримували звання кандидата. Наприклад, у 1820 р.р студент історико-філологічного факультету Бабічев, щоб стати

кандидатом, окрім заданого письмового твору, склав усні іспити з таких предметів: логіки, психології та етики; російської історії і древностей, географії і статистики Росії; латинської словесності; філософської граматики, риторики і поезики; загальної історії; загальної статистики і географії; французької мови і літератури. У тому ж році темою кандидатського твору Гулака-Артемівського було обрано «О церковном красноречии от Феофана до Платона» [2].

Новий університетський статут 1835 р. особливих змін стосовно наукових ступенів та обрання на посади не вніс [9, с. 450–451]. Радам університетів надавалося право надавати вчені ступені дійсного студента, кандидата, магістра і доктора. Іспити на вчені ступені відбувалися на факультетах. При цьому для об'єктивності Рада університету додатково призначала 2–3 депутатів із професорів інших факультетів.

Кожен професор міг запропонувати кандидатуру для обрання ординарних чи екстраординарних професорів чи ад'юнктів. Якщо достойних кандидатів не знаходилося на вакантну посаду, то передбачалося оголошення конкурсу. Бажаючий обійняти посаду завідуючого кафедри, окрім подання наукових праць повинен був прочитати три пробні лекції у присутності ректора чи факультету.

Професори, ад'юнкти і почесні члени університету затверджувалися у цих званнях Міністром народної освіти. Новим було те, що міністр мав право і самостійно, на свій розсуд, призначати вчених людей на ці посади на вакантні місця [9].

Університетський статут 1835 р. вніс суттєву зміну в діяльність педагогічних інститутів. Віднині вони стали спеціалізованими центрами з підготовки учителів для гімназій і повітових училищ і не готували вже викладачів. Навчання в інститутах тепер проходили не слухачі університету, а випускники гімназій, які вирішили стати вчителями [6].

Незадовго до прийняття Статуту 1835 р. уряд розробив заходи з підготовки вітчизняних професорів для заміни професорів-іноземців. У 1828 р. був тимчасово створений професорський інститут у Дерпті, який проіснував до 1839 р. на базі місцевого університету, розрахований на 20 місць. Університетам запропонували направити туди кращих випускників або студентів. Склавши іспити в Дерптському університеті та в Академії наук, вони повинні були пройти дворічну підготовку в Професорському інституті, а потім поїхати на два роки за кордон для перебування у великих наукових центрах Західної Європи. За цей час вони мали

слухати лекції відомих учених, установлювати наукові контакти, ознайомлюватися з методами викладання, дослідження, лікування, які застосовувалися в європейських країнах. Після повернення на батьківщину майбутнім професорам надавався рік для підготовки і складання екзамену на вчений ступінь.

Серед майбутніх видатних вчених такий шлях пройшов Микола Іванович Пирогов, який вступив до Професорського інституту у 1828 р. Другий набір у цей інститут відбувся у 1832 р. [3].

Країна, вітчизняні університети потребували й високоосвічених викладачів-юристів. Для цього наприкінці 20-х років XIX ст., за пропозицією М. Сперанського, 13 студентів, рекомендованих духовними академіями, відрядили до II відділення царської канцелярії для вивчення «російського законодавства» під керівництвом М. Балугьянського і М. Сперанського. Окрім того, вони відвідували університетські лекції і брали участь у роботі з кодифікації російського законодавства. Під час дворічного закордонного відрядження майбутні юристи продовжували поповнювати свою освіту під керівництвом німецького вченого Ф. Савінії. У 30-і роки набір повторили. Після здобуття вчених ступенів молоді юристи зайняли кафедри в університетах [15].

Відкриттю кафедр слов'янських мов у вітчизняних університетах передували відрядження молодих вчених у слов'янські землі. Орієнталістів посилали в країни Сходу для ближчого ознайомлення зі східними мовами та вивчення географії, історії, релігії, давньої культури східних народів. Такі освітні подорожі одними з перших здійснили О. М. Бодяньський, І. І. Срезневський, В. І. Григорович та ін. [2].

Після закриття Професорського інституту у Дерпті міністерство освіти ще неодноразово відряджало молодих учених за кордон на 1,5–2 роки для вдосконалення освіти. Таку підготовку пройшло більшість вітчизняних професорів, зокрема, хірург Ю. Шимановський з Києва [15].

У Київському університеті у 1842 р. була відкрита кафедра політичної економії та статистики, але до 1846 р. вона не функціонувала через відсутність гідних викладачів. Тоді, у 1843–1846 рр., за кошти університету почали посилати талановитих молодих педагогів для фахового стажування до європейських університетів. Повертаючись високоосвіченими викладачами, вони віддано служили університету й науці. З-поміж інших таке стажування пройшов і 22-річний учитель київської гімназії І. Вернадський, який у 1846 р. став ад'юнктом кафедри політичної економіки і статистики, у 1847 р. отримав

учений ступінь магістра, а з 1848 р. викладав економічні дисципліни у Київському університеті [5].

Наукові відрядження молодих учених за кордон припиняються з початком європейських революцій 1848 р. та прийняттям інструкції 1849 р. про обмеження прийому своєкоштных студентів і вільних слухачів в університети. Вони відновлюються через сім років – після Кримської війни та початком царювання Олександра II.

Особливістю наукового життя університетів кінця 50–60-х років було подолання ізоляваності вітчизняних учених від західноєвропейської науки, яка у цей час переживала розквіт. Молоді вчені, а також викладачі – професори, ад'юнкти їхали в Європу для удосконалення в науках. Одні мандрували за власні кошти, інші відряджалися університетами, академіями. При цьому кожному вручалися певні кошти, які використовувалися на власний розсуд.

Визначальним у мандрівках був науковий інтерес, однак переслідувалися й загальноосвітні цілі. Як зазначає Р. Еймонтова [15], представники природничих, медичних дисциплін, заняття яких відбувалися переважно в лабораторіях або клініках, обирали зазвичай для себе певне місце для проживання, і вже звідти здійснювали більш-менш тривалі поїздки в інші міста і країни. Гуманітарії ж прагнули ознайомитися не тільки з науковими центрами Західної Європи, а й з пам'ятками давнини і мистецтва. А тому і не пов'язували своє перебування за кордоном з певним містом, вони переїздили з одного міста в інше, затримуючись у кожному на кілька днів чи місяців.

Закордонні відрядження зафіксовані в багатьох джерелах – в офіційних звітах учених, у їх щоденниках і спогадах, у біографічних словниках. Більшість вітчизняних учених побувала у Німеччині, Франції, Італії, Швейцарії, Англії. Особливою популярністю користувалися університети Гейдельберга, Берліна, Парижа, Кембриджа, Оксфорда.

Загалом для часів громадсько-педагогічного піднесення кінця 50-х – початку 60-х років притаманні суттєві зрушення в усьому устрої університетського життя. Покращенню організації, змісту й методів навчання сприяло інтенсивне оновлення професорсько-викладацького складу. Вибуло багато професорів, які тривалий час працювали на одному місці. Їх замінило нове покоління викладачів. Почалися різні переміщення з одного університету в інший. За кілька років склад викладачів змінився майже повністю. Менше змін відбулося у Київському університеті, оскільки він був наймолодшим.

У цей час підвищується вимогливість

університетських рад. Неодноразовими були випадки необрання на новий термін тих, хто не відповідав новим вимогам. Послаблення урядової опіки посилило ініціативу і діяльність колегіальних органів. Вони почали виявляти більше зацікавленості у кращому заміщенні кафедр, у підготовці молодих учених. Суттєве оновлення особового складу університетської професури на межі 50–60-х років свідчить про початок зміни двох поколінь, яка закінчилася в роки дії статуту 1863 р.

Оновлення професорсько-викладацького складу супроводжувалося збільшенням національних кадрів: на місце іноземців влаштовувалися випускники вітчизняних університетів. Згідно Статуту 1863 року, Рада університету й факультетські збори мали право залишати кращих студентів із тих, хто закінчив університет для підготовки до професорського звання. Наукове відрядження за кордон молодих учених затверджувалося Попечителем і Міністром [10].

Знання нового покоління професорів, зазвичай, мали краще підґрунтя, відповідали новим віянням і напрямкам науки. Оновлення викладацького складу супроводжувалося його омолодженням. Молоді професори початку 60-х років переважно були кращими за своїх попередників.

Загалом, у другій половині XIX ст. для поповнення професорської колегії на кафедрах перевага надавалася випускникам університетів. Вони отримували стипендії та оплачувані наукові відрядження. У Київському університеті у 1864 р. кількість таких стипендіатів була відносно невеликою, всього 8 осіб. Кожному з них призначалася стипендія у розмірі 400 крб. на рік із спеціальних фондів університету. Це були кращі студенти з усіх факультетів, які повинні були за два роки здобути ступінь магістра або доктора медицини, та згодом удосконалювати освіту за кордоном для підготовки до професорського звання [4]. У Харківському університеті до професорського звання у 1884–1915 рр. було зараховано 96 стипендіатів [12].

Одним із шляхів підготовки до професорського звання стала приват-доцентура, уведена статутом 1863 р., яка у перші пореформенні десятиріччя досягла значного розвитку, а у 80–90-і роки XIX ст. зазнала змін. Насамперед, приват-доцентура збільшилася через скасування штатної доцентури.

Приват-доцентами мали право бути не тільки магістри, а й кандидати, які подали і захистили дисертації, прочитали у присутності факультету дві пробні лекції (одну за власним вибором, іншу – за призначенням факультету). Статут 1884 р. полегшив здобуття звання приват-доцента, відмінивши подання

дисертації та читання пробних лекцій особам, які мали вчений ступінь магістра чи доктора. Остання умова була необхідною для тих, хто склав іспит на ступінь магістра, але ще не захистив дисертацію. Так, згідно зі статутом 1884 р. приват-доцентом можна було стати після згоди факультету та затвердження кандидатури попечителем або просто з подання попечителя [11]. Викладання молодими вченими контролювалося також попечителем, що засвідчує пункт 111 університетського статуту: «...если попечитель сам устроит, что преподавание приват-доцента явно направлено к распространению между слушателями вредных воззрений, то воспрещает такому лицу чтение лекций немедленно, донося о том Министру».

Університети неодноразово вказували на потребу розвитку приват-доцентури. Однак, учені вважали, що вона може розвиватися успішно за умови надання права читання лекцій, а оцінювання діяльності приват-доцентів буде покладено на факультети, а не на попечителя навчального округу. Отримання звання приват-доцентів без згоди факультету викликало протест з боку викладачів.

Нашкодило розвитку приват-доцентури введення обов'язкових предметів і обмеження спецкурсів згідно з екзаменаційними вимогами. Відсутність свободи викладання за наявності обов'язкових курсів та бюрократичного контролю гальмувало зростання молодих науковців. З огляду на це, однією з основних вимог, які висувалися університетами до початку ХХ ст., стало відновлення наукового ступеня кандидата і посади штатного доцента.

Незважаючи на різні перепони, приват-доцентура у 80–90-і роки мала велике значення у формуванні нового покоління вчених. Для забезпечення викладання в університетах у повному обсязі за браком штатних викладачів і незаміщеності низки кафедр міністерство змушено було фактично відновити штатну доцентуру, про що зазначав професор історії Харківського університету В. П. Бузескул, який у 1885 р. сам став приват-доцентом із загальної історії: «Большинство приват-доцентов в Харьковском университете на всех факультетах, кроме медицинского, фактически заменяли профессоров и читали обязательные курсы по поручению министра, с вознаграждением, равным жалованью прежних штатных доцентов – 1200 руб. в год» [1, с. 274].

Університети в останній чверті ХІХ ст. посідали провідне місце у підготовці професорського корпусу. У 1904 р. випускники вітчизняних університетів становили 83,6 % (або 431 із 545) штатних

викладачів [14].

Наприкінці ХІХ ст. дедалі більше виявлялася тенденція укомплектування викладацького складу університету власними учнями. В. П. Бузескул писав, що близько половини викладачів Харківського університету у 1884–1905 рр. є вихованцями цього ж університету, більша їх частина була стипендіатами для підготовки до професорського звання і майже всі вони пройшли через приват-доцентуру [1]. У цифрах це відбивалося так: у Харківському університеті – із 95 – 42 особа (43 %), у Київському – із 86 – 36 (40 %), у Новоросійському – із 73 – 17 (23 %) [14].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, у ХІХ ст. формування викладацького складу вітчизняних університетів визначалося Статутами. Викладачами університетів були професори, ад'юнкти, лектори, основними науковими ступеннями – кандидат, магістр і доктор. Основною тенденцією укомплектування викладацького складу стало зміщення іноземних викладачів вітчизняними – кращими випускниками університетів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Багалея Д. И. Опыт истории Харьковского университета: в 2 т. / Багалея Д. И. – Т. 2. – Харьков, 1904. – 1136 с.
2. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) Под. Ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея; Вступ. ст. Т. Г. Павловой. – Х: Изд-во САГА, 2007.
3. История Московского университета: в 2 т. – Т. 1. – М.: Изд-во Московского университета, 1955. – 562 с.
4. Киевский университет: Документы и материалы. 1834–1984 / [сост. В. А. Замлинский, А. А. Буравченков, А. В. Долинский и др.]. – К.: Вища школа, 1984. – 191 с.
5. Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка / [В. В. Різун, М. С. Тимошик, А. Є. Конверський та ін.]. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.
6. Новаківська Л. В. Університетські педагогічні інститути в системі вітчизняної освіти (1811–1859 рр.) // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – Умань: ФОП Жовтий О. О. – 2015. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 264–272.
7. Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина ХХ ст.) / Радул О. С. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – 536 с.
8. Статут університету 1804 року // Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина ХХ ст.). – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – С. 414–437.
9. Статут університету 1835 року // Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина

XX ст.). – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – С. 438–457.

10. Статут університету 1863 року // Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.). – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – С. 463–488.

11. Статут університету 1884 року // Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.). – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – С. 492–520.

12. Харьковский университет им. А. М. Горького за 150 лет. – Харьков, 1955.

13. Шакирова Л. Р. Организация педагогической подготовки в Казанском университете в XIX в. / Л. Р. Шакирова // Педагогика. – 2005. - № 6. – С. 90–93.

14. Щетинина Г. И. Университеты в России и устав 1884 г. / Щетинина Г. И. – М.: Наука, 1976. – 231 с.

15. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Эймонтова Р. Г. – М.: Наука, 1985. – 350 с.

REFERENCES

1. Bagaley, D. I. (1904). *Опыт истории Kharkovskogo universiteta: v 2 t.* [The experience of the history of Kharkov University: in two vol.]. Kharkov.

2. *Istoriko-filologicheskii fakultet Kharkovskogo universiteta za pervye sto let ego sushchestvovaniya.* (2007). [Historical and philological department of Kharkov University for the first hundred years of its existence]. Kharkov.

3. *Istoriya Moskovskogo universiteta.* (1955). [History of Moscow University]. Moscow.

4. *Kievskiy universitet: Dokumenty i materialy.* (1984). [Kiev University: Documents and material]. Kyiv.

5. *Narysy istorii Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.* (2004). [Essays on the history of the Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Kyiv.

6. Novakivska, L. V. (2015). *Universytetski pedahohichni instytuty v systemi vitchyznianoï osvity.* [University Pedagogical Institutions in the System of National Education] (1811–1859 yy.). Uman.

7. Radul, O. S. (2011). *Istoriia vyshchoi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.).* [History of the Higher School of Europe (5th century – mid-20th century)]. Kirovohrad.

8. *Statut universytetu 1804 roku.* (2011). [Statute of the University in 1804]. Kirovohrad.

9. *Statut universytetu 1835 roku.* (2011). [Statute of the University in 1835]. Kirovohrad.

10. *Statut universytetu 1863 roku.* (2011). [Statute of the University in 1863]. Kirovohrad

11. *Statut universytetu 1884 roku.* (2011). [Statute of the University in 1884]. Kirovohrad

12. *Kharkovskiy universitet im. A. M. Gorkogo za 150 let.* (1955). [The A. M. Gorky Kharkiv University for 150 years]. Kharkov.

13. Shakirova, L. R. (2005). *Organizatsiya pedagogicheskoy podgotovki v Kazanskom universitete v XIX v.* [Organization of pedagogical training at Kazan University in the 19th century]. Kyiv.

14. Shchetinina, G. I. (1976). *Universitety v Rosii i ustav 1884 g.* [Universities in Russia and the Statute of 1884]. Moscow.

15. Eymontova, R. G. (1985). *Russkie universitety na grani dvukh epokh. Ot Rossii krepostnoy k Rossii kapitalisticheskoy.* [Russian universities on the verge of two epochs. From the serfdom Russia to the capitalist Russia]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДУЛ Валерій Вікторович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної педагогіки, історія вищої школи.

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної педагогіки, історія вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADUL Valery Viktorovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, head of the Department of Pedagogy and Educational Management Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: history of native pedagogy, history of higher institutes of education.

RADUL Olga Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Science, Professor, head of Department of Pedagogy of Preliminary and Primary Education Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: history of native pedagogy, history of higher institutes of education.

Дата надходження рукопису 02.06.2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко.